

DRUGI SLOVENSKI SOCIALNODEMOKRATSKI LIST

DUŠAN KERMAVNER

I.

Pred šestimi leti smo v »Kroniki« zaključili sestavek o prvem slovenskem socialnodemokratskem listu »Novem času« z nekakšno napovedjo »nove zgodbe« o ustanavljanju drugega takšnega lista devet mesecev pozneje.¹ »Novi čas« je »izšel« — samo za politično policijo in državno pravdnništvo! — dne 7. novembra 1889 in tri dni pozneje sta izdajatelj Karel Kordelič in urednik Ivan Brozovič pod pritiskom nekih policijskih pretenj izjavila, da odbor za izdajo slovenskega delavskega lista ne bo več deloval.

Prvi dokument o novi akciji za list je pismo Ludvika Zadnika v Trst Andreju Klemenčiču z dne 4. julija 1890, kjer beremo: »Zaradi slovenskega delavskega časnika imam nalogo na tvoje pisanje odgovoriti, ker sem tudi prevzel nalogo, da bodem kot odgovorni urednik lista, kateri bode, ako ne bo posebnih zaprek, izšel v prvi polovici meseca avgusta t. l. — Stvar bo seveda zelo težka, ker imamo malo moči, še manj pa denarja; nekaj je še od pred ostalo, ali ne veliko, dobro bi bilo, ako bi bilo mogoče pri vas v Terstu kaj skupaj spraviti, potrebovali bomo na vsak način še precej; vender se ne ustrašim in mislim, da, ako se na ta pravim koncu začne, se bo že izpeljalo in slovenski delavski list je neobhodno potreben, kajti brez njega ne bo mogoče delavce k gibanju pridobiti. — Torej pogum in upanje! Mi bomo na vse moči delovali, treba je le, da nas tudi drugi podpirate.« To pismo, katerega druga polovica nas tu ne zanima, se je ohranilo v arhivu tržaške policije,² ki ga je zaplenila ob hišni preiskavi pri Klemenčiču dne 11. julija 1890.

Čeprav je imel Zadnik načrt za list gotov že šest tednov vnaprej, pa je premišljeno čakal še več ko mesec dni in med tem pripravljaval prvo številko, preden je njen izid prijavil »Visoki c. in kr. deželni vladi v Ljubljani« dne 6. avgusta 1890 z naslednjo vlogo:

»Udano podpisani si usoja ponižno naznanjati, da hoče izdajati slovenski delavski list, kateri bi zastopal interese delavskega ljudstva v političnem kakor v gospodarstvenem oziru po — v avstrijski državi od visoke vlade nezadržanih — social-demokratskih nazorih.

Temu naznanilu priloženi so dokazi o zmožnosti za izdajo lista po tiskovni postavi.

List se bode imenoval: »Delavski list«, časopis za interese slovenskega delavskega ljudstva. Geslo: Zložnost daje moč, veda krepkost. Izhajal bode vsak mesec dvakrat, in sicer drugi in četrti četrtek, prvokrat 14. avgusta 1890 mej uradnimi urami popoldan.

Program: I. List bode prinašal social-demokratske in socialno-znanstvene članke; II. bode podučeval in razsvetljeval delavce pri naporih za zboljšanje njihnjega stanja, da ne zaidejo na zločinske pota in da bodejo znali čislati postave; III. feuilleton za pripovedke iz delavskega in socialnega življenja; IIII. politični razgled za poročila političnih dogodkov po raznih deželah; V. domače stvari za poročila splošnih lokalnih stvari, se tikajočih delavstva; VI. razne stvari za vsakovrstna poročila, n. pr. o iznajdbah, nezgodah, kakor drugih delavce zanimajočih reči; VII. dopisi za poročila društva o shodih, veselicah in t. d., ali poročila posamnih delavcev o dogodkih in razmerah v raznih krajih. VIII. Prevzela se bodo tudi poročila za obrtnega nadzornika o prestopkih postav in mu tako pomagalo pri izvrševanju njegovega posla. IX. Izjavila (= objavila) se bodo naznanila društev za shode in veselice in druge enake reči. X. List bode pisan v slovenskem jeziku, posluževal se bode tudi posamnih tujih citatov. Naposled nabiral bode tudi podporo za ponesrečene delavce ali njih družine, ako so zadnjim reditelji na kakošen način odvzeti, in sploh podpiral delavce, kadar so v sili, kateri niso sami krivi.

Odgovorni izdajatelj ali urednik lista bode Ludvig Zadnik, izdajatelj Anton Grablovitz. Tiska Narodna tiskarna v Ljubljani.«

Pred Zadnikovim podpisom in datumom ter krajem sta še Zadnikov naslov kot naslov uredništva in Grablovčev kot naslov upravnništva.³

Zadnik je bržčas menil, da bo s tako kratkim »rokom« spravil deželno predsedstvo v časovno zadrego, da ne bo útegnilo najti pretvez, ki bi mu omogočale, da prepreči izid prve številke »Delavskega lista«. Grablovčeva prijava v nemščini, »da bo začel 14. t. m. z izdajo časnika »Delavski list«, ki ga bo urejal Ludvik Zadnik«, ima celo datum 8. avgusta⁴ in je morala biti vložena pred Zadnikovo vlogo s programom lista, čeprav je le-ta datirana s 6. avgustom; v nasprotnem primeru bi nujno imela višjo številko v protokolu sprejetih vlog, ne pa nižjo. Ta okolnost po naši sodbi skorajda izključuje drugo,

nasploh nekoliko manj verjetno domnevo, da bi bilo deželno predsedstvo opozorilo Zadnika, naj ga izdajatelj prej prijavi za urednika, potem šele bo lahko predložil program lista; takšna domneva pa bi bila v skladu z obema datumoma vloge in prijave. Uradna zabeležka na Grablovčevi prijavi pove, da jo je deželno predsedstvo takoj poslalo »mestnemu magistratu, da poroča o prejšnjem življenju krojaškega pomočnika Ludvika Zadnika, kakor tudi o njegovi sposobnosti za urejanje slovenskega časnika, ki iz prilog ni razvidna«. Magistrat pa do 13. avgusta ni odgovoril in je zato tega dne prejel kratko in malo nalogo, da zadevo v teku naslednjega dopoldneva reši! To je kajpada storil in še istega dne, 13. avgusta, s podpisom županovega namestnika Vončine sporočil »Visokemu c. kr. deželnemu predsedstvu« o Zadniku, da je »eden najbolj aktivnih članov tukajšnjega delavskega izobraževalnega društva in socialnodemokratske stranke« ter da »razen druge mestne deške štirirazrednice ni obiskoval nobene druge šole in si tudi z zasebnim poukom ni pridobil višje izobrazbe, spričo česar bo komaj imel za urejanje lista potrebno sposobnost«.

Naslednji dan je imela iziti prva številka »Delavskega lista«. Ne moremo dvomiti o tem, da je bila že stavljena in pripravljena za tiskarski stroj, torej nared, da bodo »mej uradnimi urami« popoldne dotiskane prve izvede odnesli državnemu pravdništvu, nadaljnje pa domnevno organizirani odnašalci sproti odnašali iz tiskarne. A prav tisti dan, 14. avgusta — vsekakor dopoldne — je prejel Grablovic s tem datumom datirano odločbo deželnega predsedstva: »Priloge vaše ga naznanila o nameravanem izdajanju slovenskega lista ‚Delavski list‘ se vam vračajo z opazko, da spričala gospoda Ludovika Zadnika ne zadostujejo, da bi se z njimi dokazala njegova sposobnost za uredovanje periodičnega lista. Omenjeni list se torej ne sme izdajati, dokler se ne postavi zanj sposoben urednik.«⁵

Prejšnji dan je bil graški socialnodemokratski list »Arbeiterwille« (= Delavska volja) objavil sporočilo iz Ljubljane: »Ljubljanski sodrugi so se lotili izdajanja slovenskega delavskega lista. To podjetje veselo pozdravljamo in prosimo sodruge, zlasti politične, da ga krepko podpirajo. Dopise itd. je pošiljati L. Sadniku...«⁶ V naslednji številki pa je list to sporočilo dopolnilno popravil tako, da »so sodrugi, ki so prevzeli izdajanje slovenskega delavskega lista, prijavi njegovo izhajanje oblasti, a so od te prejeli odlok,« ki ga je na tem mestu časnik

v celoti z opravično številko in s podpisom c. kr. deželnega predsednika Winklerja objavil v nemškem prevodu s pripombo: »K takšnemu dekretu nimamo dodati ničesar, a vsak bravec lahko prebere tiskovni zakon in si ustvari sodbo.«⁷

Zadnik je že drugi dan po prepovedi izida lista — 16. avgusta — pismeno povprašal pri deželni vladi: »Udano podpisani si usoja visoki c. kr. deželni vladi naznanjati, da bi prosil za pojasnilo, po katerej postavi ali zakonu da je utemeljena razsodba (= odlok) od 14. avgusta 1890 št. 2388 o naznanilu, uloženega (!) 6. avgusta 1890 za izdajanje slovenskega lista ‚Delavski list‘, in kakošnih spričal še potrebuje, da dokaže sposobnost za uredovanje periodičnega lista, ker to iz zakona za tiskovino (!) od 17. decembra 1862 ni razvidno.«⁸ Na to vprašanje Zadnik očitno ni prejel nobenega odgovora, ko je pet dni nato — 21. avgusta — predložil istemu oblastvu pritožbo zoper njegovo odločbo z dne 14. avgusta in ga prosil, naj bi jo čim hitreje odposlalo notranjemu ministrstvu.⁹ Po sedmih dneh je prejel odgovor, da so odlok o Grablovčevi prijavi »Delavskega lista« vročili le-

Ludvik Zadnik

temu kot »stranki« in da gre samo njemu pravica do pritožbe, spričo česar mu njegovo pritožbo z dne 21. avgusta vračajo. Če je bil rok za pritožbo dva tedna — kakor domnevamo — je bila pritožna pot prav na dan tega odgovora, 28. avgusta, zaključena!

Tu se moramo vrniti k dnevu, ko je Zadnik vložil pritožbo, za katero mu je manjkala legitimacija »stranke«; prav tisti dan je namreč prijavil deželni vladi tudi, »da je prevzel zalogo lista (!) ‚Osemurni delavni čas‘, prevod iz nemškega, na Dunaji izhajajočega lista (!) ‚Der achtstündige Arbeitstag‘.¹⁰ Šlo je za iztise na Dunaju natisnjene slovenskega prevoda knjižice, ki je izšla že marca 1890¹¹ in ki jo je bržčas napisal dr. Adler.¹² Na zadnji, tj. osmi strani slovenske knjižice spodaj beremo: »Verlag von L. Sadnik, Laibach« (= Založba L. Zadnika, Ljubljana) in tvrdko dunajske tiskarne. Deželno predsedstvo je poslalo Zadnikovo prijavo magistratu, ki je bil po čl. 3 tiskovnega zakona za kolportajo pristojno policijsko oblastvo. Ista številka graškega delavskega lista, ki je objavila Winklerjevo preped »Delavskega lista«, je prinesla tudi slovenski oglas: »Osemurni delavni čas (Der Achtsturentag). Resna beseda onim, ki tega še ne vedo. Izvod po tri krajcarje se dobi pri sodrugu L. Sadniku...« Oglas najdemo tudi še v naslednji številki prav tako s tiskovno napako v prvi besedi podnaslova: »Besna...« namesto »Resna...«! Knjižice, ki vsebuje poljudno, ravni docela nepoučenega delavca prilagojeno razlago socialnodemokratskega programa, ni omenil noben slovenski list.

Prav tisti dan, ko je Zadnik iz odgovora deželnega predsedstva razbral, da je potekel rok za Grablovčevo pritožbo na notranje ministrstvo zoper odklonitev dovoljenja za izdajo »Delavskega lista« pod njegovim uredništvom, dne 28. avgusta, je prijavil za 31. avgust javen shod z dnevnim redom: »1. Letošnje delavsko gibanje v Ljubljani in poročilo odbora za nameravano izdajanje slovenskega delavskega lista kakor tudi o uporabi v to namenjenega denarja; 2. Zahteve delavcev in sredstva za njihovo dosego; 3. Predlogi in interpelacije.«¹³ Po poročilu policijskega komisarja Ivana Robide se je zbralo le 25 oseb in je sklicatelj zaradi tako majhne udeležbe shod preložil na 8. september,¹⁴ »Slovenski Narod« pa je prinesel naslednjo notico: »Delavski shod, ki ga je včeraj ob deveti uri dopoldne sklical delavec g. Zadnik v pivarne Schreinerjeve salon, odložil se je zaradi prepičle udeležbe na ponedeljek dne 8. septembra (Mali Šmaren). Na dnevnem redu bode

razprava o položaji delavskega stanu in o izdaji slovenskega delavskega lista. Slovenski delavci pripravili so že vse, da bi imeli svoje glasilo, a vlada ne vzprejme naznanjenega odgovornega urednika, češ da po svoji omiki za ta posel ni sposoben.«¹⁵

Shoda dne 8. septembra, ki ga je prijavil Zadnik z istim dnevnim redom, se je po Robidovem poročilu udeležilo 38 oseb. Za predsednika so izvolili Brozoviča, za podpredsednika Grablovca, za zapisnikarja pa Zadnika, ki je bil tudi edini govornik. Pri prvi točki »je razpravljal o bednem položaju delavcev, obžaloval, da še vedno ni nobenih (pač: socialističnih) slovenskih tiskov (Literatur), da se domači delavci v materinščini ne morejo (pač: socialistično) izobraziti, grajal je needinost med delavci, ki ne izpolnjujejo 1. maja odobrenih in v delavski program sprejetih pogojev ter nočejo obiskovati shodov«. Tudi v nadaljnjem prevajamo Robidovo nemško poročilo o Zadnikovem govoru: »Dalje je omenil, da je visoka vlada prepovedala izdajanje delavskega lista zaradi pomanjkljive kvalifikacije izdajatelja. — Pozival je prisotne, naj zahtevajo svoje pravice le po zakonitem potu in naj vztrajajo v boju za svobodo. Nadalje je navedel, da so v Hainfeldu sklenili izdajati delavski sindikalen (?) list v slovenščini v Ljubljani. Tam zbrani so v ta namen že prispevali (zugesandt) neki denarni znesek. Nato je poročal o sprejetem denarju in o njegovi porabi, in sicer je prišlo v celem 165 goldinarjev in 85 krajcarjev, tako da je po odbitku celotnih stroškov za prvomajsko manifestacijo in za list preostalo gotovine le (?) še 10 goldinarjev 51 krajcarjev.« Nato navaja poročilo v slovenščini resolucijo, ki jo je predložil Zadnik in ki jo je shod tudi odobril. Resolucija je izrekala zupanje odboru za izdajanje slovenskega delavskega lista tudi glede »uporabe v to namenjenega denarja«, je poudarjala potrebno takšnega lista in se je zaključevala tako, »da je dolžnost delavcev, podjetje za ustanovitev takega lista z vsemi sredstvi podpirati, in to tudi, ako se ustanovi kje drugod nego v Ljubljani, ter da se imajo vsi za to namenjeni denarji neobhodno določenemu odboru oddati, toda s tem pogojem, da so izdajatelji (tega lista) izključno delavci.«¹⁶ Po odobritvi resolucije je shod izvolil tričlanski odbor — Sedlaka, Gostinčarja in Jeršeta — z nalogo, »da pregleda denarno poslovanje«. Robidovo poročilo nadaljuje: »Pri drugi točki dnevnega reda... je govoril spet Zadnik in sicer o delavskem vprašanju v Nemčiji, kjer so izvolili v državni zbor več socialistnih demokratov. Poudaril je, da so

(predstavniki držav) na evropskem kongresu priznali delavske zahteve za upravičene, a da si jih morejo delavci le počasi priboriti. — Pozval je prisotne k enotnosti in vztrajnosti ter pripomnil, da bodo prišli delavci do svojih pravic s tako imenovanimi sindikati. — Pri tretji točki... je predložil mizar Sedlak, naj se odpošlje danes na Dunaju zborujočima sindikatoma čevljarjev in mizarjev pozdravni brzojav v tem smislu, da tukaj zbrani pritrjujejo tamkajšnjim sklepom.« Po Robidi se je shod začel ob četrtek deveto in je trajal do pol dvanajstih.¹⁷

»Slovenski Narod« je prinesel prav kratko poročilo, ki se nekoliko razlikuje od uradnega, zlasti v znesku preostalega denarja: »Včerajšnji ljudski shod v Schreinerjevi pivarni obiskalo je 38 oseb. O vseh točkah govoril je delavec g. Zadnik. Sklenila se je resolucija, da se delavski list v slovenskem jeziku, katerega je vlada dne 14. avgusta zaplenila, zopet začne izdajati, pa kje drugje, ne v Ljubljani. Računi kažejo, da je bilo doneskov 165 goldinarjev 83 krajcarjev za izdajanje lista, pa preostalo (je) 45 goldinarjev 84 krajcarjev, ker se je drugo porabilo za praznovanje 1. maja in za štrajke. Izvolil se je odbor treh mož (Sedlak, Gostinčar, Jerše), ki imajo pregledati račune. Zborovanje je trajalo jedno (?) uro.«¹⁸

»Slovenec«, klerikalno glasilo, je o vsem dosledno molčal; ne moremo se izogniti misli, da je bil dobro informiran o dogovoru — ki ga samo domnevamo, vendar o njem ne dvomimo — z deželnim predsednikom baronom Winklerjem, da socialnim demokratom slovenskega lista ne bo dovolil.

II.

Morda na shodu 8. septembra Zadnik ni omenil Trsta kot kraj, kjer naj bi »izključno delavci« izdajali v Ljubljani onemogočeni list, a o tem ne moremo dvomiti, da je sprejeta resolucija predstavljala njegov »potni list« za potovanje v Trst in pooblastilo za nadaljevanje ljubljanske akcije v tem drugem središču slovenskega delavskega gibanja, kjer so tudi že delavski shodi pretresali vprašanje slovenskega delavskega lista.

Prvi takšen shod in hkrati prvi slovenski socialnodemokratski shod v Trstu sploh je bil v Šklednju 15. julija 1890. Dopisnik »Slovenskega Naroda« ga je prikazal takole: »Shod otvoril je kurjač g. M. Samec, poudarjajoč vzbujanje med slovenskimi delavci. Dal je potem besedo mlademu govorniku krojaču Andreju Klemenčiču, ki je kritikoval neslogo

mej delavci in obširno in dobro razpravljal težnje delavcev, ki hočejo postavnim potom doseči svoje pravice. Delavski shod, ki se je vseskozi vršil v slovenskem jeziku in lepem redu, vzprejel je naposled soglasno resolucijo, po kateri bi bilo odraslim delavcem delati normalno le osem ur na dan in bi se delavcem morala dati tudi volilna pravica. Na predlog delavca Krečiča sklenilo se je tudi: Odbor naj skrbi, da se ustanovi list, ki bi izključno branil delavske koristi in izhajal dvakrat na mesec.«¹⁹ Po obširnejšem poročilu »Edinosti« je Krečič predložil »da odbor delavskega shoda (!?) na to dela, da prične v Trstu po dvakrat na mesec izhajati slovenski delavski list.«²⁰ Krečič in shod sta mislila na odbor slovenske sekcije »Delavske zveze« ali »La Confederazione operaia«, ki je obstajala že od leta 1888. Takšno sklepanje škedenjskega shoda je kajpada spodbujalo Zadnika v njegovi ljubljanski akciji, saj ni mogel izključiti možnosti, da bi ga Klemenčič v Trstu z ustanovitvijo lista prehitel! Sledili so še drugi alarmni signali!

Nekaj tednov po škedenjskem shodu je prinesla »Edinost« naslednji »Poziv delavcem! Podpisani odbor pozivlje vse tržaške slovanske delavce, da pridejo k izvenrednemu shodu, katerega priredi slovenski oddelek »Delavske zveze« (Confederazione operaia) dne 10. avgusta... Obravnavalo se bode zgolj v slovenskem jeziku. — Vsi slovanski delavci so naprošeni, da se mnogobrojno udeleže tega shoda, pri katerem bode govor o naslednjih, jako važnih zadevah: 1. Osnova slovenskega delavskega lista, 2. o načinu, kako bi mogel slovenski oddelek »Delavske zveze« samostalen postati, 3. volitev šestih odbornikov v centralni odbor in 4. posamezni predlogi... Odbor.«²¹

Kako je potekel ta »shod«, ne vemo prav tako ničesar, kakor tudi ne o poteku »izvenrednega zbora »Delavske zveze« dne 8. septembra, tj. prav tisti dan, ko je bil obravnavani shod v Ljubljani! Zanj je prinesla »Edinost« naslednje »Vabilo«, ki ga je nekrajšanega prinesel tudi »Slovenski Narod« tri dni za »Edinostjo«: »Vabljeni so vsi udje in sploh slovenski delavci, da se (ga) gotovo in mnogobrojno udeleže, kajti na dnevnem redu so važne stvari: 1. Obravnave radi slovenskega lista, 2. razpravljanje o slovanskej knjižnici, 3. volitev načelnštva slovanskega oddelka in dveh odbornikov v glavni odbor in 4. posamezni predlogi... Pokažite, da se zanimate tudi za delavski stan; naši nasprotniki naj se prepričajo, da Slovan ne zostaje za družimi narodi. — Slovenski oddelek.«²²

Pređen je minilo 14 dni od tega izrednega zbora slovenske sekcije »Delavske zveze«, je prišel v Trst iz Ljubljane Ludvik Zadnik z najtrdnjše voljo in za silo zadostujočimi sredstvi, da izda tam »Delavski list«, ki mu ga v Ljubljani oblast ni dovolila.

Dne 23. septembra 1890 je prijavil tržaški policijski direkciji (in kajpada tudi tamkajšnjemu državnemu pravdništvu), da bo izdajal časnik s tem naslovom. Na vprašanje, od kdaj je v Trstu in od kod je prišel tja, je moral povedati, da je šele pravkar prispel tja iz Ljubljane, kjer je preživel zadnja tri leta. Zato je tržaška policija vprašala ljubljanski magistrat, »ali se je v teh treh letih kakor koli zameril oblastem«. ²³ Pređen je prejela nam neznap, a v protokolu tržaške policijske direkcije 7. oktobra vpisani odgovor z dne 4. oktobra, je minilo že pet dni od izida prve številke »Delavskega lista«.

Tej številki je sledilo še dvanajst nadaljnjih, toda za zdaj si nikjer nobene ne moremo ogledati. Morebiti so nekatere bodisi nezaplenjene ali pa zaplenjene oziroma oboje v kakšnem »depoju« v Trstu ali na Dunaju, kjer jih utegnejo nekega dne odkriti. Mi pa si moremo sestavljati sliko o tem listu le iz njegovih »odmevov«. »Popolna« je samo zgodba o njegovi predzgodovini, o njegovih zaplembah in o njegovem koncu.

O izidu »Delavskega lista« je najprej poročala 4. oktobra 1890 »Edinost« silno kratko: »Predvčerajšnjim izšla je v Dolenčevj tiskarni prva številka »Delavskega lista«. ²⁴ Nekoliko obširneje s pravim »kazalom« vsebine in s pohvalo je poročal »Slovenski Narod« dva dni za »Edinostjo«: »Delavski list«, kateremu so se v Ljubljani stavile raznovrstne ovire, zagledal je sedaj v Trstu luč sveta. Prva številka z dne 2. oktobra ima nastopno vsebino: Delavci, sodrugi! — Delavsko gibanje. — Časnikarstvo in delavsko vprašanje. — Žrtve revščine (Listek). — Delavcem! — O strokovnjaških (= sindikalnih) shodih. — Politični pregled. — Razne vesti. — Prva številka je dobro in zmerno pisana, zato jej želimo najboljšega uspeha, saj delavci, kakor sploh vsak stan, potrebujejo pouka in organizacije. »Delavski list«, časopis za interese slovenskega delavskega ljudstva, izhaja prvi in tretji četrtlet v meseci in stoji za vse leto le 1 goldinar 20 krajcarjev. ²⁵

Graški »Arbeiterwille« od istega dne je prinesel med oglasi slovensko obvestilo, da »v Trstu izhaja od 2. oktobra »Delavski list« (Arbeiterblatt), časopis za interese slovenskega delavskega ljudstva«, z naslovom uredništva in upravnništva ter s podatki o izhajanju in ceni, kakor v »Slovenskem Narodu«,

le še z dodatkom, da »velja ... za četrto leta 30 krajcarjev, posamezna številka 4 kr.« ²⁶ V naslednji številki pa je objavil v dopisu iz Trsta naslednjo »predzgodovino« lista, ki ga je hkrati pozdravil: »Slovenski delavski list, ki naj bi bil prvotno izšel v Ljubljani, a oblast sodruga Sadnika, ki je bil določen za urednika, ni pripoznala za sposobnega, izhaja sedaj v Trstu. Kot urednik je označen sodrug Sadnik, ki se je tja preselil iz Ljubljane. Zastavlja se nam vprašanje: Če tržaška oblast meni, da je sodrug Sadnik dovolj sposoben za urejanje lista, ali se ni potem ljubljanska oblast nad nečim spotikala, do česar ni imela nobene pravice? Doslednosti v tem ne vidimo nobene. Najradostneje pozdravljamo novega soborca in upamo, da se bodo slovenski in nemški proletarci potrudili, da podpro novega borca. Kajti to je njihova dolžnost.« ²⁷

V nasprotju s temi pozdravi s severa, ki jih je z nekolikšno zamudo pomnožila tudi dunajska »Arbeiterzeitung« (= Delavski časnik), kakor bomo videli, pa je »bratska« tržaška »La Confederazione operaia«, glasilo »Delavske zveze«, ki je imela tudi slovensko sekcijo, ob izidu slovenskega socialističnega »soborca« v Trstu izrazila neko pridržanost, ki prav neprijetno veje iz njene notice »Slovenski delavski list«: »Pretekle dni je izšel slovenski časnik z naslovom »Delavski list« (Gazetta operaia). — Ob pregledu programa vidimo, da je v skladu s socialnodemokratskimi idejami, ki dandanes živo zanimajo tudi državnike in učenjake, ker objemajo vso človeško družino nad vsakim egoističnim čustvom (omejenim na področje okrog) domačega zvonika, nad vsakim političnim (v smislu meščanske strankarske politike) vprašanjem. — Upajmo, da bodo novi delavski slovenski list urejali poglavitno v smotru, da bo poučeval in vzgajal slovenske množice, ki se z našega ozemlja razprostirajo tja gori proti Kranjski. Tam je podobno glasilo dejansko potrebno in celo nujno. — Upati hočemo, da se bo »Delavski list« vedno vzdržal na višini programa in da nikoli ne bo nudil zavetja izbruhom nizkih (!) malenkostnih (!) strasti, kakršne prepogosto vodijo neke znane nam Slovence, da imajo vedno v žepu tako imenovani narodnostni prapor in da (z njim) pokrivajo zelo skvarjeno blago (merce molto avareata). Če pa bo »Delavski list« vendarle zvest začrtani poti in bo z orožjem propagande pobijal zlobnosti (cattiverie) in vraže, ga bomo podpirali, ker smo prepričani, da bo lahko storil nekaj dobrega na (kraški) planoti (nell'altipiano) in na Kranjskem. Če pa bi nekega dne k nesreči

zdrsnil, tisti dan lahko pobere šila in kopita (potrebbe apparecchiare il bagaglio).²⁸ Tržaško italijansko socialistično glasilo se je izkazalo tako zelo pod pritiskom laškega nacionalizma, ki v Trstu ni priznaval pravice do obstoja nobenemu slovenstvu, da je slovenskemu listu odreklo vsakršen pomen za Trst, kamor se je resda zatekel s Kranjskega, iz Ljubljane, a je vendarle s tem ustregel tudi slovenski sekciji tržaške »Delavske zveze«, ki je prav tako klicala po slovenskem delavskem listu! Slovensko narodnjaštvo, ki je res bilo konservativno in avstrijantsko, je obsojal tako, da je bil poleg njega italijanski radikalni liberalni nacionalizem videti — nedolžen in priporočljiv! A spričo tega, da »Delavski list« ni imel prav nobenega namena, da bi kakor koli podarjal poleg socializma preko svoje slovensčine tudi slovenstvo, ti pridržki italijanskih sodrugov bržčas niso vzbudili hude krvi pri krogu izdajateljev »Delavskega lista«. Nimamo prav nobenih podatkov niti o dejavnosti slovenske sekcije »Delavske zveze« v zimi 1890—1891 niti o odnosih med slovenskimi in italijanskimi socialnimi demokrati v tem času, a v zgodnji spomladi 1891 jih najdemo v strnjeni enotni fronti, o kateri si komaj lahko zamislimo, da bi bila sledila poprejšnjim ostrejšim trenjem med obema življema, italijanskim in slovenskim, v tržaški socialni demokraciji.

Šele po natisu druge številke »Delavskega lista«, ki pa je bila zaplenjena, je novi list pozdravila dunajska »Arbeiterzeitung« v nekoliko daljši notici: »Končno se je posrečilo ustanoviti delavski list v slovenščini. Od 2. oktobra izhaja v Trstu 'Delavski list' (Arbeiterzeitung); odgovorni urednik mu je Ludwig Sadnik, izdajatelj Thomas Torkar (sledi naslov s podatki o naročnini oziroma ceni). Že drugo številko so zaplenili, in sicer — značilno — zaradi prevoda članka K. Kautskega »Premogovniki in njihovi delavci«, ob katerega se pri objavi na Dunaju v »Sozialdemokratische Monatsschrift« (= Socialno-demokratski mesečnik) cenzurno oblastvo ni spotaknilo. Druge izdaje, kjer bi izpustili inkriminirana mesta, niso dovolili, čeprav to sicer v vsej Avstriji dopuščajo. Očitno hočejo postaviti naše slovenske sodruge pod prav hud pritisk nekakega izjemnega stanja. Saj so dvakratni poskus, izdajati list v Ljubljani, preprečili tako, da je oblast proglasila sodruga Sadnika za nesposobnega, da bi vodil uredništvo, čeprav v tiskovnem zakonu ni nobene besede o kakšnem »dokazilu usposobljenosti«. Slovenskim sodrugom bo potrebna vsa energija in žilavost, da bodo prodrli

in dosegli, da se bo tudi njim nasproti uporabljaj zakon. Upati je, da se ne bodo naveličali napora, ki ga zahteva poučevanje tam pristojnih krogov o mejah njihove oblasti. »Delavski list« je izpolnil davno občuteno vrzel v delavskem tisku. Naj prispeva k prebujenju slovenskega proletariata. Najkrepkejša podpora vseh sodrugov mu je zagotovljena.²⁹

Od socialističnih pozdravov iz sosesčine prehajamo k domačim odmevom, ki kajpada novega lista niso pozdravljali. O njem je zapisal dr. Anton Mahnič v »Rimskem katoliku«: »Mi nismo sicer doslej dobili pred oči nego eno številko, a že iz te smo spoznali, da se hoče s tem listom v slovenskem ljudstvu vgnezditi social-demokracija. Delavska internacionala je tu vmes. O krščanstvu ni duha ni sluha. Vera je privatna zadeva — popolnoma soglasno s programom nemških in drugih socialistov. Ne poznajo se nego le — človeške pravice. Klerikalci metajo se skup z liberalci — kot nasprotniki delavskega stanu. Duhoven se psuje s »kecermojstrom« (»Ketzermeister« so Nemci imenovali papeške inkvizitorje-dominikance že v srednjem veku), pometa se s špansko inkvizicijo itd. List zna tudi hvaliti »velikodušnost židov«, a očitati »vmazanost« — škofom. Socialdemokracija se očitno proslavlja; katere vrste social-demokracija pa, se razvidi že iz tega, kako podučuje naš list slovensko delavstvo, da se zamore kaj doseči le na mejnarodnem polji. In da nihče ne dvomi o namerah lista, naj bere v »listku« (= feljtonu), kjer se Slovencem prelagajo nauki znanega nemškega socialista Marxa. Sicer celo stališče »Delavskega lista« ni toliko narodno, ampak više, internacionalno. — Vse to nekaj pomeni, da, pomeni veliko, Trst je glavno mesto slovenskih delavcev in težakov; v Trst zahajajo tudi z dežele daleč okrog iskat si dela, kateri se navadno po nekoliko mesecih vračajo na dom. Ni pač na Slovenskem primernejšega mesta, do koder bi se moglo seme socializma hitreje zasejati mej preprosti narod.³⁰ V nadaljevanju je Mahnič napadel slovenske liberalce in pri tem izhajal iz okolnosti, da je »Delavski list« tiskala tržaška slovenska tiskarna hkrati z »Edinstvo« in »Slovanskim svetom«; menil je, da lahko ta svoj napad začne takole: »Ždi se nam, da naši liberalci vedno bolj zapuščajo narodno stališče in se pomikajo na tla mejnarodnega antikristijanstva. Po oknih svojih prodajavnic razstavljajo sicer narodne barve, a to le zato, da skrivajo za njimi svoje radikalstvo.« Tu se je Mahnič maščeval za tisti očitak »brezdomovinstva«, ki so ga liberalci pri-

lepljali njegovemu klerikalizmu, in hkrati mu je sploh kazalo, da je tako pretiraval »radikalne« poteze slovenskega liberalstva, ki pa si jih je moral izmišljovati!

Tisto, kar je spravilo »Eдинost« iz vloge mirnega opazovavca novega slovenskega delavskega lista, ki ga je tiskala ista tiskarna, je bilo — brezverstvo »Delavskega lista«. Že v naslovu svoje polemične notice po njegovi tretji številki je vzkliknila »Tako daleč pa še vendar nismo!« in v njej pribila: »Vi zahtevate ‚brezverski poduk na vseh ljudskih šolah‘ in proglašenje vere kot (= za) privatno reč'. Gospodje, ste-li pomislili, kaj ste napisali?... Po robu se hočemo postaviti vsakemu, kdor bi hotel širiti take pogubne nauke...«³¹ To notice je brž prevzel »Slovenec« v celoti kot »vse pohvale vredne besede«!³² V nadaljnji polemiki, ki jo je »Eдинost« vodila silno dolgovezno, je načelno branila izročeno verstvo na vsej črti proti vdoru svobodomiseltva iz pregrešnega novodobnega mestnega sveta v patriarhalizem domače vasi; v njenih očeh je bilo svobodomiseltvo nekaj že po sebi nerodoljubnega, protislovenskega, češ: kdor ga je sprejel, se je že idejno zblížal z laškimi in nemškimi liberalci-svobodomiseltci, oholo vzvišenimi nad zdaj bolj prezira zdaj bolj sovraštva vrednim zaostalim slovenstvom, ki ga je negovala predvsem duhovščina! Tako je pravzaprav narodnjaštvo — ne vernost — zahtevalo od »Eдинosti«, da nastopi proti »brezverskim« naukom »Delavskega lista«!

Kako je Zadnik ali kateri drugi sodelavec tega lista zavračal »Eдинost«, ne vemo. Peto številko so spet zaplenili zaradi neznanega nam članka »Po petju se spoznajo ptiči«.³³ Od šestih števil v letu 1890 sta bili torej zaplenjeni dve. Sredi decembra 1890 je namesto Tomaža Torkarja postal izdajatelj lista Jožef Šimnovec,³⁴ ne da bi si mogli kaj misliti, zakaj je prišlo do te spremembe. V istem času izvemo iz obeh socialističnih listov v Gradcu in na Dunaju, da je neki Adolf Klose (Kloše) prevzel v Celovcu zbrane prispevke za »Delavski list«, a da jih je odnesel na Dunaj;³⁵ kljub pretečima pozivoma prevzemniku, naj znesek odda tja, kamor je bil namenjen, je nemara ta med koroškimi delavci nabrani denar šel po vodi.

Tudi prvo številko »Delavskega lista« v novem letu 1891, ki pa jo je izdajatelj štel kot sedmo od začetka izhajanja, so zaplenili, in sicer zaradi članka »Leto 1890«.³⁶ V novoletnem uvodniku je »Arbeiterzeitung« »posebej poudarila, da se prvi slovenski delavski list, ki se ga je končno posrečilo ustanoviti po večletnih bojih, že lahko ponaša s prav

presenetljivimi uspehi«. Gotovo je že toliko tednov trajajoči »Delavski list« povezal slovenske socialne demokrate v raznih krajih z nevidnimi vezmi med seboj in jih mobiliziral za stopnjevano agitacijo, toda v čem je osrednje glasilo avstrijske socialne demokracije videlo njegove »presenetljive uspehe« in kako so se morebiti le-ti v njem zrcalili, tega si ne moremo prav zamisliti.

Po dveh nezaplenjenih številkah »Delavskega lista« so spet zaplenili deseto zaradi neznanega nam dopisa »Iz Istre«.³⁷

Po še eni nezaplenjeni številki je izdajatelj prijavil, da podaljšuje naslov časnika v »Delavski list Zora«.³⁸ Obe številki, ki sta izšli pod tem naslovom — 12. in 13. od začetka izhajanja »Delavskega lista« — so zaplenili. V ti dve zaplembi imamo nekaj vpogleda, ker sta o njih poročala dunajski in graški socialistični list. »Arbeiterzeitung« je v članku »Pravosodni minister in svoboda tiska«³⁹ poleg nekaterih drugih primerov takole obravnavala našega: »V Trstu izhaja ‚Delavski list‘ kot edini slovenski list za delavce. V prvo aprilsko številko je uvrstil odlomek iz Bellamyjevega ‚Pogleda nazaj‘ (tj. iz socialističnega utopičnega romana »Looking backward 2000—1887« = »Pogled nazaj iz leta 2000 v leto 1887«, ki ga je napisal Američan Edward Bellamy in ki je izšel leta 1888), torej iz zelo razširjene in v celoti nekonfiscirane knjige; vrh tega je ta odlomek kratek čas pred tem ponatisnil graški ‚Arbeiterwille‘ (v podlistku pod naslovom »Kritika današnje družbe«⁴⁰) brez spotikljaja; ne glede na to so ‚Delavski list‘ prav zaradi tega odlomka zaplenili, tiskarski stavek zapečatili itd. in končno tudi zaplenjeni del označili, ostalo vsebino pa prepustili na voljo za novo uporabo. A ko je urednik sestavil drugo izdajo, pri čemer je izpustil zaplenjeni del, so list v drugo zaplenili, toda ne zaradi katerega novega vrinka, o ne, marveč tokrat so zaplenil sestavek ‚Delavci in delavke na Slovenskem!‘ (po slovensko in po nemško!), ob katerega se prvokrat državni pravdnik ni bil spotaknil in ki ga je urednik prevzel iz dunajske ‚Volksprese‘ (=Ljudski časnik).« V »Arbeiterwille« pa je dopisnik iz Trsta — bržčas Zadnik sam — zgodbo podal takole: »Dne 24. aprila je izšla tu 12. številka slovenskega delavskega lista z novim imenom ‚Zora‘ (slovensko in nemško!), ki je zapadla konfiskaciji, in sicer zaradi sestavka, ki ga je prinesla 10. številka ‚Delavskega lista‘ brez spotikljaja. Ta sestavek je prevod izvlečka iz Bellamyjevega ‚Pogleda nazaj iz leta 2000‘, izvlečka, ki je izšel v ‚Arbeiterwillu‘. Državno pravdnništvo in policijo je

urednik naprosil, naj bi dala na voljo za novo uporabo nezaplenjeni del (tiskarski stavki) lista, in je pripravil drugo izdajo. A kaj se mu primeri? Drugo izdajo so spet zaplenili, in sicer zaradi članka, ki mu v prvi izdaji cenzor ni nič ugovarjal. Menimo, da je nadaljnji komentar odveč.«⁴¹ Videti je, kakor da bi bilo šlo za dvakratno zaplembo 12. št. »Delavskega lista Zore«; toda po nadaljnjem raziskovanju smo morali presoditi, da sta tu prikazani zaplembi 12. in 13. št. tega lista. V protokolu predsedstvenih spisov tržaške policijske direkcije je zabeležena zaplemba 12. št. z dne 24. aprila, nato pa zaplemba 13. št. z dne 29. aprila, potem ko je uredništvo najprej sporočilo, da bo izšla ta — 13. — številka že 29. aprila namesto šele 13. maja.⁴² Uradni časnik »L'Osservatore triestino« (= Tržaški opazovalec) je prinesel »razsodilo« z dne 5. maja 1891, ki je potrjevalo zaplembo 13. št. »Delavskega lista Zore« zaradi sestavka »Delavci in delavke na Slovenskem«.⁴³ Navedena prikaza sta potemtakem 13. številko predstavila kot drugo izdajo 12. številke, kar pa je bila le po gradivu, ne pa tudi hkrati po številki! Če bi namreč ne bilo tako, potem bi našli v omenjenem protokolu prav tako dva vpisa o 12. št., kakor jih najdemo o 7. št., ki so jo dejansko zaplenili dvakrat, namreč: 2. januarja, ko je izšla prvič, in 7. januarja, ko je izšla njena druga izdaja.⁴⁴

Komaj mesec dni po zaplembi poslednje — 13. — številke »Delavskega lista Zore« in dva tedna po prijavi njegovega urednika Zadnika, da »za nedoloččen čas ustavlja izhajanje lista«,⁴⁵ je tržaška policijska direkcija sporočila celjskemu okrajnemu glavarju, da »je izšlo 13 številčk 'Delavskega lista', ki je z 12. številko spremenil svoj naslov v 'Delavski list Zora', in da »so bile sodno prepovedane številke 2, 5, 7, 10, 12 in 13«.⁴⁶ Prav iste številke je navedla kot zaplenjene tržaška policija tudi v odgovoru celjskemu okrožnemu sodišču, ki je želelo 13. junija 1891 podatke o tem listu zaradi tega, ker so ob hišni preiskavi pri Zadniku v Trbovljah zaplenili med drugim več posameznih številčk »Delavskega lista« in več izvodov 13. št. »Delavskega lista Zore«. O prenehanju njegovega izhajanja je tržaška policija pisala takole: »Časnik 'Delavski list' oziroma 'Delavski list Zora' je od vsega začetka borno životaril in se je imel za svoj obstoj zahvaliti v glavnem podporam (naročninam in »prostovoljnimi prispevki«), ki so dotekale iz štajerskih in kranjskih delavskih krogov. Kajpada ni mogoče zanikati, da ne bi bile pogoste zaplembe, ki pa jih je zakrivil na-

silni ton (gewalttätige Sprache) lista, prispevale k njegovemu propadu. Zadnik sam je dejal v vlogi, s katero je odgodil nadaljnje izhajanje lista, da je razlog temu koraku neznosno postopanje državnega pravdnikstva pri zaplembah lista. Poglavitni razlog, da je podjetje propadlo, pa je bil Zadnik sam, ki je docela zanemaril svoj poklic in je hotel živeti samo z dohodki lista oziroma z zanj zbranimi denarnimi prispevki.«⁴⁷

III.

Dobrih pet let pozneje je Rok Drogenik, ki je očitno imel v rokah vsaj nezaplenjene številke »Delavskega lista«, objavil natančne podatke o številu publiciranih številčk, namreč da je »Delavskega lista« — »izšlo 11 številčk, četiri od teh so bile zaplenjene«, in da »ste za tem izšli dve številki 'Zora' (!)«.⁴⁸ Drogenik je Zadnikov en in isti »Delavski list« z dvema zapovrstnima naslovoma, katerih drugi je bil samo podaljšan prvi naslov, že razcepil v dva lista! Prav to razcepitev pa opazimo prvič v oklicu za drugi kongres avstrijske socialnodemokratske stranke na Dunaju 28.—30. junija 1891; kongres so formalno sklicevala uredništva socialnodemokratskih listov, ki jih je navedla »Arbeiterzeitung« mesec dni prej 16 po abecednem redu, in sicer »Delavski list« na šestem mestu kot edinega brez navedbe kraja izhajanja, »Zoro« pa na šestnajstem mestu z navedbo Trsta.⁴⁹ Očitno je sestavljavca seznama zavedel podatek »Delavski list Zora, Trst«, ker ga ni nihče opozoril na ta nenavadni primer dvojnega naslova! Dr. Viktor Adler je v svojem poročilu o dejavnosti stranke od hainfeldskega kongresa dalje na drugem kongresu navedel, da je stranka 1. maja 1891 imela 15 listov nasproti le sedmim dne 1. januarja 1889, in sicer sedem nemških nasproti trem, pet čeških nasproti trem, dva poljska nasproti enemu, in po enega italijanskega in slovenskega;⁵⁰ pri tem je poudaril, da omenja »s posebnim zadovoljstvom slovenski list, ki pa trenutno ne izhaja — a ne po urednikovi krivdi, marveč po krivdi državnega pravdnika, kakor si lahko mislite«.⁵¹ Napako, ki jo je bil zagrešil sestavitelj seznama pod oklicem za drugi kongres v »Arbeiterzeitung«, so popravili v seznamu uredništev, kakor je bil natisnjen v zapisniku o kongresu, s spojitvijo obeh naslovov v enega, vendar v naslednji obliki: »Zora', Delavski list, Trst«.⁵² Vsekakor so sestavitelja prvega seznama na kongresu opozorili na napako in mu skušali reč razložiti, pri čemer pa je po

logiki sprejel »Delavski list« za podnaslov k »Zori«, medtem ko je po Zadnikovi prijavi o spremembi — prav: podaljšanju! — naslova in po vseh uradnih omembah pristopilo novo ime »Zora« kot dodatno k prejšnjemu naslovu! Tudi nas je do konfrontacije vseh dosedaj dostopnih virov motila prav ta — logično sprejemljiva, a samo na tem mestu podana — oblika drugega imena »Delavskega lista«.

V seznamu uredništev socialnodemokratskih listov kot sklicateljev drugega kongresa pa pri drugih objavah — razen one v »Arbeiterzeitung« — manjka slovenski list sploh! V »Arbeiterwillu«, kjer je izšel oklic teden dni za onim v »Arbeiterzeitung«, so pač brž odkrili napako, a so nato prečrtali slovenski list na obeh mestih, ker so v isti številki poročali iz Trsta, da »je moral slovenski delavski časnik ‚Delavski list‘ prenehati izhajati zaradi pogostih zaplemb in zaradi majhne podpore s strani slovenskih delavcev«; pripomnili so še, da »je to tem bolj obžalovati, ker slovenski delavci nimajo nobenega drugega časnika, ki bi zastopal njihove koristi«, in napovedali, da »bodo namesto časnika izhajale v nerednih rokih slovenske knjižice z raznimi razpravami o položaju delavcev«. ⁵³ V dveh čeških časnikih, tj. v brnski »Rovnosti« in v dunajskem z naslovom »Dělnické listy« pod oklicem za drugi kongres ni bilo niti slovenskega niti italijanskega lista (namreč »Avantija«, ki je bil stopil na mesto glasila »La Confederazione operaia«).

Iz seznama listov, kakor je bil natisnjen v zapisniku drugega kongresa avstrijske socialne demokracije, je sprejela naša klerikalna publicistika ime »Zora« za prvi slovenski socialistični list v Trstu, torej tudi za »Delavski list«, preden se je bil še dodatno poimenoval »Zora«. Dr. Janez Ev. Krek je navedel najprej v »Socialnih pomenkih« leta 1899⁵⁴ in nato leta 1901 v njihovem ponatisu v knjigi »Socializem«, ⁵⁵ da je pred drugim kongresom »samo malo časa« izhajala v Trstu slovenska socialnodemokratska »Zora«; šele pri položaju ob četrtem kongresu avstrijske socialne demokracije leta 1894, ko je izhajal že »Delavec«, je Krek na obeh navedenih mestih omenil »Delavski list«, kakor da bi bilo šlo tudi za časovno od »Zore« docela ločen pojav: »V Trstu je ustanovil Zadnik ‚Delavski list‘, ki je pa izhajal le malo časa.« ⁵⁶ Prvi podatek je prevzel v deset let poznejšo »Sociologijo« dr. Aleš Ušeničnik v obliki, da je po prvem kongresu avstrijske socialne demokracije »začel izhajati v Trstu socialnodemokratski list ‚Zora‘,

ki je pa kmalu prenehal«, medtem ko »Delavskega lista« ni omenil. ⁵⁷

V pozivu Antona Kristana na zbiranje starih socialističnih listov iz leta 1912⁵⁸ je bila »Zora« v skladu s Krekom in Ušeničnikom še tržaški list, a — tudi tržaški — »Delavski list« je bil v nasprotju s Krekom časovno uvrščen pred »Zoro« s čudno nemogočo letnico 1880. Prav takrat pa je Janez Kocmur v »Spominih«, ki so bili videti Čobalovi, ⁵⁹ »Zoro« krivo prenesel v Ljubljano, tržaški Zadnikov »Delavski list« pa predstavil kot vzporeden sočasen pojav. Ko je leta 1914 prvič o tem pisal Ivan Prijatelj, se je oprijel Kocmur-Čobalovih »Spominov«: »Do tistega časa (tj. do izida »Delavca« jeseni 1895) slovenski socialistični delavci niso imeli sreče. ‚Zore‘ je izšlo samo par pobeljenih (!) števil, tržaškega ‚Delavskega lista‘ devet (?).« ⁶⁰ H krivi Prijateljevi predstavi »pobeljene ‚Zore‘« moramo pripomniti, da takrat po nekem ministrskem ukazu iz leta 1884 v Avstriji sploh ni bilo dopustno, da bi zaplenjene odstavke puščali prazne in omenjena mesta označevali kot zaplenjena, marveč so morali v drugi izdaji »ves prostor izpolniti s primernim tekstom«, kar seveda ni bilo »izraz posebne naklonjenosti nasproti časnikarstvu«. ⁶¹ Ko je leta 1894 neki graški meščanski dnevnik v drugi izdaji pustil bele lise, je »Arbeiterwille« opozoril na ta ministrski ukaz. ⁶²

Na drugem kongresu avstrijske socialnodemokratske stranke konec junija 1891 je Zadnik o slovenski socialnodemokratski akciji v času od ustanovitve »Delavskega lista« dalje poročal takole: »V Trstu pa se nam je posrečilo ustanoviti list, a tudi tam so bile hude težave. Ljubljanska oblast, ki je (za nas) tajno uvedla neke vrste izjemno stanje, je (sčasoma) povzročila, da nam je tudi tržaška oblast gledala na prste bolj ko prej; list so pozneje zelo pogosto zaplenili in sploh otežkočali vse redakcijsko delo. V slovenskih deželah je zaradi tega sovražnega stališča oblasti do nas nastala marsikje v delavskih vrstah bojazen, da bi se nam priključili. — Kljub temu se nam je s tem listom posrečilo pridobiti znatno število pristašev med slovenskimi delavci. Čeprav smo imeli le 400 naročnikov, je list bralo vendar mnogo več ljudi. — Lahko gojimo veselo upanje, da bo slovensko delavstvo kmalu stopilo z večjo silo v delavsko gibanje. Uporabili bomo vse sile in upamo, da smo našli v Trstu ugoden kraj, kjer se bo v bližnjem času ustvarilo gibanje, ki bo morda večje kakor marsikatero vele mestno delavsko gibanje. (Tu je zapisnikar zabeležil odobravanje zborovavcev).

Slovensko delavstvo spričo splošnega gospodarskega pritiska ne bo našlo drugega sredstva, kakor da se priključi nam, da bi si resnično priborilo zboljšanja.«⁶³ Niti v tem poročilu niti pri obeh drugih nastopih na kongresu Zadnik ni izrecno povedal — kar pa je storil, kakor smo videli, dr. Adler v svojem referatu — da slovenski delavski list v Trstu »trenutno ne izhaja«, tj. da je dejansko prenehal izhajati, toda v obeh nadaljnjih izjavah, zlasti v zadnji je močno apeliral na kongres, da je v tem pogledu slovenska socialna demokracija podpore potrebna: »Nastopali smo za slovenski list, ker ne smemo opustiti, da ne bi med prebivalstvo, ki šteje dva in pol milijona(!), zanesli naše ideje. Cenjeni sodrugi! Nastopite z nami skupaj za obstoj slovenskega delavskega lista, kajti pri nas je naravnost nemogoče agitirati z drugimi sredstvi. Ne smemo pozabiti tolikšne delavske množice, kakor je naša. Dodatno predlagam, naj se slovenski tisk kot važno in brez dvoma hvaležno agitacijsko sredstvo kolikor le mogoče podpira.«⁶⁴ Pri prejšnjem nastopu pa je izvajal: »Sicer hočem opozoriti na to, da se bodo slovenski delavci šele tedaj bolj zanimali za gibanje, ko bodo imeli svoj tisk, ki jih bo izobraževal. To ne velja samo za Ljubljano in Trst (tj. za tisti dve mesti, na kateri je bila dotlej slovenska socialna demokracija pravzaprav omejena), ampak za vso Kranjsko, Koroško, Štajersko, Goriško in Istro. Ni točno, da so v Trstu večinoma (pač v smislu, da niso v tako zelo pretežni večini!) italijanski delavci. Šeasoma se bo tam gibanje uveljavilo tudi med slovenskim delavstvom.«⁶⁵

Tri leta pozneje je Zadnik spet kot tržaški delegat v poročilu za četrti kongres avstrijske socialne demokracije konec marca 1894 podal zgodovinski pregled socialnodemokratskega gibanja v Trstu od ustanovitve »Delavske zveze« dalje in je v njem takole omenil svoj list: »Slovenski ‚Delavski list‘ je izhajal nekaj časa v Trstu, a so ga uničile zaplembe in druge šikane.« Prav od tod je zšel podatek o tem listu v krivi časovni okvir pri Kreku. A iz poročila za četrti kongres izvemo še nekaj: »Urednik sodrug Zadnik je bil obsojen na štiri tedne zapora, ker je očital državnemu pravdniku ‚neznosno postopanje‘.«⁶⁶ V protokolu tržaške policijske direkcije je ob vpisu prijave uredništva »Delavskega lista«, da list preneha izhajati za nedoločen čas, zabeležka, da »so urednika Zadnika zaradi tega, ker je v svoji vlogi razžalil oblastvo, naznanili državnemu pravdniku«. Tiste štiri tedne, na katere so ga zaradi te »razžalitve« obsodili, pa je Zadnik

odsedel šele po dveh letih, v juniju 1893.⁶⁷ Le najdba vsaj nekaterih, če že ne vseh števil »Delavskega lista«, ki so morebiti vendarle še kje zakopane in ne za vselej izgubljene, bo omogočila bistveno dopolnitev te slike o njem, ki smo jo sestavili iz vseh dostopnih orientacijskih podatkov. Koliko truda nas je zbiranje teh podatkov stalo, bo komaj mogel oceniti, kdor še ni imel opravka s podobnim delom.

Opomba: Tudi sprednji pregled podatkov o drugem slovenskem socialnodemokratskem listu je prav tako kakor pregled podatkov o prvem takšnem listu, ki ga je prinesla »Kronika« pred šestimi leti, okrajšan odlomek iz večje študije o »Začetkih slovenske socialne demokracije v desetletju 1885—1894«, ki je že gotova in izide pri »Cankarjevi založbi«.

OPOMBE

1. Kronika IV/1956, str. 131. — 2. Archivio di Stato v Trstu, predsedstveni spisi policijske direkcije, št. 1642 iz 1890. — 3. Državni arhiv Slovenije, predsedstveni spisi kranjske deželne vlade, št. 2388 iz 1890. — 4. Prav tam št. 2270 iz 1890. — 5. Prav tam št. 2388 iz 1890. — 6. Arbeiterwille št. 3 z dne 13. VIII. 1890. — 7. Prav tam št. 4 z dne 27. VIII. 1890. — 8. Arhiv (Slov.) št. 2412 iz 1890. — 9. Prav tam št. 2470 iz 1890. — 10. Prav tam št. 2445 iz 1890. — 11. Arbeiterzeitung št. 12 z dne 21. III. 1890. — 12. Ludwig Brügel: Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie IV, str. 108. — 13. Arhiv (Slov.) št. 2530 iz 1890. — 14. Prav tam št. 2651 iz 1890. — 15. Slovenski Narod št. 200 z dne 1. IX. 1890. — 16. Celotno besedilo resolucije je objavil R. Golouh v članku »O prvem slovenskem delavskem listu« in tam je tudi faksimile Zadnikovega zapisa resolucije, izvirajočega iz Mestnega arhiva ljubljanskega (Kronika IV/1956, str. 58/59). — 17. Arhiv (Slov.) št. 2815 iz 1890. — 18. Slovenski Narod št. 206 z dne 9. IX. 1890. — 19. Prav tam št. 167 z dne 23. VII. 1890. — 20. Edinost št. 59 z dne 23. VII. 1890. — 21. Edinost št. 63 z dne 6. VIII. 1890. — 22. Edinost št. 71 z dne 3. IX. in Slovenski Narod št. 205 z dne 6. IX. 1890. — 23. Mestni arhiv v Ljubljani Reg. I, fasc. 954, št. 17566. — 24. Edinost št. 80 z dne 4. X. 1890. — 25. Slovenski Narod št. 229 z dne 6. X. 1890. — 26. Arbeiterwille št. 7 z dne 8. X. 1890. — 27. Prav tam št. 8 z dne 22. X. 1890. — 28. La Confederazione operaia št. 40 z dne 10. X. 1890. — 29. Arbeiterzeitung št. 45 z dne 24. X. 1890. — 30. Rimski katolik III/1891, str. 46—47. — 31. Edinost št. 91 z dne 12. XI. 1890. — 32. Slovenec št. 265 z dne 15. XI. 1890. — 33. L'Osservatore triestino št. 292 z dne 20. XII. 1890. — 34. Protokol predsedstvenih spisov policijske direkcije v Trstu št. 2816, zapis z dne 18. XII. 1890. — 35. Arbeiterzeitung št. 51 z dne 19. XII. in Arbeiterwille št. 12 z dne 24. XII. 1890. — 36. L'Osservatore triestino št. 21 z dne 27. I. 1891. — 37.

Prav tam št. 53 z dne 6. III. 1891. — 38. Protokol tržaške policijske direkcije št. 1002, zapis z dne 21. IV. 1891. — 39. Arbeiterzeitung št. 19 z dne 8. V. 1891. — 40. Arbeiterwille št. 11 z dne 10. XII. 1890. — 41. Prav tam št. 9 z dne 6. V. 1891. — 42. Protokol tržaške policijske direkcije 1053, 1068 in 1088 iz 1891. — 43. L'Osservatore triestino št. 106 z dne 12. V. 1891. — 44. Protokol tržaške policijske direkcije št. 25 in 71 iz 1891. — 45. Prav tam št. 1272 iz 1891. — 46. Arhiv (Slov.) št. 1418 in arhiv (Trst) št. 1405 iz 1891. — 47. Arhiv (Trst) št. 1544 iz 1891. — 48. -f- (= R. Drogenik): »Kakov list je bil ‚Ljudski glas‘?« v »Svobodi« I, št. 6 z dne 25. XI. XI. 1896. — 49. Arbeiterzeitung št. 22 z dne 29. V. 1891. — 50. Prav tam št. 27 z dne 5. VII. 1891. — 51. Verhandlungen des zweiten österreichischen sozialdemokratischen Parteitages... zu Wien am 28.—30. VI. 1891, st. 23. — 52. Prav tam str. VIII. — 53. Arbeiterwille št. 11 z dne 5. VI. 1891. — 54. J. Ev. Krek: »Socialni pomenki« v »Dom in svet«

XII/1899, str. 756. — 55. J. Ev. Krek: Socializem, Ljubljana 1901, str. 509—510. — 56. J. Ev. Krek: Socialni pomenki, ibid. str. 757 in J. Ev. Krek: Socializem, 1901, str. 512. — 57. A. Ušeničnik: Sociologija, Ljubljana 1910, str. 324. — 58. »Sodrugom po Slovenskem« v »Zarji« št. 390 z dne 23. IX., v »Rudarju« št. 27 z dne 27. IX. in v »Železničarju« št. 19 z dne 1. X. 1912. — 59. D[mitar] M[ihič] (= Janez Kocmur): »Spomini. Odlomki iz predavanja sodruga M. Čobala...« v »Družinskem koledarju« za leto 1915, str. 113. — 60. I. Prijatelj. Janko Kersnik in njegova doba II-III, Ljubljana 1914, str. 591. — 61. Slovenski Narod št. 96 z dne 26. IV. 1884. — 62. Arbeiterwille št. 4 z dne 21. II. 1894. — 63. Verhandlungen des zweiten... Parteitages... 1891, str. 45. — 64. Prav tam str. 157. — 65. Prav tam str. 95. — 66. Verhandlungen des vierten österreichischen sozialdemokratischen Parteitages... zu Wien vom 25. bis 31. III. 1894, str. 15. — 67. Arhiv (Trst) št. 1995 iz 1893.

ORIS RAZVOJA POMORSTVA V SLOVENSKEM PRIMORJU

FERDO GESTRIN

V zgodovini pomorstva Slovenskega Primorja moremo do danes razlikovati šest dob: prvo do okoli zadnje četrtine XIII. stoletja, drugo do prve polovice XVII. stoletja, tretjo do konca beneškega pomorskega monopola oziroma do propada Republike, četrto do razpada avstro-ogrske monarhije, nato dobo med obema vojnama in končno šesto, ki se začne po priključitvi Slovenskega Primorja k Jugoslaviji.

Gospodarski razvoj, ki je od začetka X. stoletja dalje pripeljal do nastanka mest, je usmerjal mesta Slovenskega Primorja: Koper, Izola, Piran ter Milje in Trst tudi v pomorstvo. Kljub naraščajoči moči Benetk, ki so ponovno sklepale trgovske in druge, tudi vojaške pogodbe z njimi,¹ se je vendar pomorstvo v teh mestih vso to dobo vsaj deloma še svobodno razvijalo. O tem pričajo tudi trgovske pogodbe, ki so jih vsaj posamezna mesta sklepala z dalmatinskimi in istrskimi (npr. Piran z Dubrovnikom, Splitom, Rovinjem in Benetkami).² Pomorska dejavnost je v tem obdobju poleg istrske in dalmatinske obale zajela tudi že vso zahodno obalo Jadranskega morja od Benetk do Taranta.³

Proti koncu XIII. stoletja so morala mesta Koper, Izola in Piran priznati beneško nadoblast, poldrugo stoletje pozneje pa tudi Milje (1420). S tem se je za dolga stoletja utrdilo posestno stanje ob morju: omenjena mesta so bila beneška do propada Republike,

a Trst je politično — z nekaj krajšimi časovnimi presledki — pripadal političnim silam v zaledju. Poleg beneškega pomorskega monopola na Jadranskem morju, ki je bilo vse do začetka XVIII. stoletja pravzaprav dominij Beneške republike,⁴ je prav to dejstvo odločilno vplivalo na razvoj pomorstva v omenjenih mestih. Kakor drugje so tudi v njih Benečani, bodisi neposredno s svojo politično oblastjo, bodisi z nadzorstvom na morju zavirali razvoj pomorstva in mornarice, a preprečevali tudi gradnjo večjih ladij v njih. Vlogo teh mest kot središč pomorstva so omejili na najmanjšo mero, čeprav je imel Trst v primerjavi z beneškimi istrskimi mesti vendar nekoliko svojstven razvoj. Zaradi tega se v mestih Tržaškega zaliva ni mogla razvijati večja trgovska mornarica. Vendar se npr. v Piranu v letih 1525—1555 omenja 65 bark, med njimi 12 bark istrskega (barcha istriana) in 5 bark gondolskega tipa (barcha gondola), dalje še 12 marcilian in 1 ladja, morša tipa nave; vsega skupaj pa ok. 80 plovnih enot. Največja nosilnost teh ladij, kolikor se le-ta sploh omenja, je bila 20 amfor (t. j. okoli 20—40 t).⁵ Prav tako pa tudi ne večja pomorska dejavnost, kar je bilo povsem v nasprotju z vlogo, ki so jo imela v trgovini z zaledjem. Saj je dosegel promet med notranjostjo in temi lukami ob viških v XV. in XVI. stoletju tudi do 200.000 in več tovorov blaga v obeh smereh. A na sam Koper je v istem času odpadlo tudi do polovico vsega